

Kırgız Türkçesi Akrabalık Terimlerinde Alt Anlamlılık

Hyponymy in Kyrgyz Family Terms

Oğuz Alparslan Çatal

Öğr. Gör., Ahmet Yesevi Üniversitesi, Hazırlık Fakültesi, Türkistan / Kazakistan

Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Ankara / Türkiye

e-posta oguz_alparslan@hotmail.com

orcid 0000-0003-0806-5768

doi 10.54316/dilarastirmalari.1050066

Atıf

Citation

Çatal, Oğuz Alparslan (2022).
Kırgız Türkçesi Akrabalık
Terimlerinde Alt Anlamlılık.
Dil Araştırmaları, 30: 199-
212

Başvuru

Submitted

29.12.2021

Revizyon

Revised

21.02.2022

Kabul

Accepted

28.02.2022

Çevrimiçi Yayın

Published Online

31.05.2022

Öz

Dil ile kültür bir bütünün parçalarıdır. Bir milletin yaşam biçimi, kültürü ve dili etkiler. Akrabalık yoluyla güçlü bir toplum yapısının korunacağı düşüncesinden dolayı akrabalık ilişkilerine oldukça önem verilmiştir. Bunun sonucu olarak terimlerin zenginliği dile yansımıştır. Genelde Türk lehçeleri özelde Kırgız Türkçesi akrabalık terimleri bakımından oldukça zengindir.

Tarih boyunca göçebe-kabilecilik biçiminde yaşayan Kırgızlar, güçlü bir Sovyet-Rus etkisine rağmen akrabalık ilişkilerini koruyabilmişlerdir. Akrabalık ilişkilerinde büyük aile modeli esas aldığı için terimleri etkilemiştir. Bundan dolayı terim çeşitliği oldukça fazladır.

Alt anlamlılık, genel olarak bir kelimenin anlam çerçevesi içinde incelenmesidir. Anlam ilişkileri düşey veya yatay biçimde ele alınan leksikal parçanın anlamı, diğer parçalarla bağlantılı bir şekilde bir bütün olarak ele alınır. Özel bir terimin genel terim içinde kapsanması incelenir.

Bu çalışmada, Kırgızların akrabalık terminolojisi ve akrabalık ilişkileri alt anlamlılık bağlamında değerlendirilmekte ve akrabalık ilişkileri bakımından topluma etkileri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: alt anlamlılık, Kırgız Türkçesi, akrabalık terimleri, sözcüklüğü

ABSTRACT

Language and culture are parts of a whole. The way of nations of life affects its culture and language. Considering that a strong social structure will be preserved through kinship, great importance has been attached to kinship relations. As a result, the richness of terms is reflected in the language. In general, Turkic languages, especially Kyrgyz, are substantial in terms of family terms.

The Kyrgyz, who have lived in the form of nomadic-tribalism throughout history, have been able to maintain their family relations

despite a strong Soviet-Russian influence. Due to the large family model being taken as a basis in kinship relations, the variety of terms is quite high.

Hyponymy is the study of a word in terms of meaning in general. The meaning of the lexical part, whose meaning relations are discussed vertically or horizontally, is considered as a whole in connection with other parts. The inclusion of a particular term in the general term is examined.

This study evaluates the family terminology and kinship relations of the Kyrgyz in the context of hyponymy and approaches its in terms of kinship effects on society.

Keywords: hyponymy, Kyrgyz, family terms, vocabulary

0. Giriş

Alt anlamlılık, daha genel bir kelimenin kapsadığı alan içindeki daha özel bir kelimenin üstte bulunan daha genel anlamlı bir sözcük ile olan ilişkisidir. Alt anlamlılığın en önemli unsurlarından birisi *içindeleme* olmasıdır. Bu anlam ilişkisinde üst anlamlı kelimeler, kendi aralarında tasnif edilirken alt anlamlılar da onların alt başlıklarında kendi aralarında sınıflandırılmaktadır.

Lyons, alt anlamlılık konusunun genel olarak bir kelimenin anlam çerçevesi içerisinde ele alındığını belirterek “leksikal parçanın anlamı’ını”, diğer parçalarla bağlantılı bir şekilde, anlam ilişkilerinin bir bütün seti olarak kabul eder (Lyons 1983: 382).

Doğan Günay’a göre; alt anlamlılık üst anlamlı sözcükler ve onların altında yer alan alt anlamlı sözcükler arasındaki ilişkinin basit bir sınıflandırma şeklidir. Bu sınıflandırmalar yapılırken aynı zamanda alt ve üst anlamlı sözcükler kendi aralarında sınıflandırılmaktadır. Her iki sınıflandırmada da aynı söz dizimsel sıraya ait sözcükler vardır. Üst anlamlılık cinse (Fr. genre), alt anlamlılık ise türe (Fr. espece) eşittir. İki sözcük arasındaki ilişkinin, sözcüksel birimin gösterilenini ilgilendiren bir içindeleme ilişkisi içerisinde olması gerekir. “Hayvan” ile “köpek” arasında anlamsal olarak bir içindeleme ilişkisi vardır. “Köpek”, “hayvan”ın alt anlamlısıdır (Günay 2007: 64).

Lyons “Alt anlamlılık” kavramının geleneksel olduğunu fakat terim olarak yeni ele alındığını ifade ederek, bütün dillerin sözvarlıklarının düzenlenmesinde, kurucu ilkelerden birisi olarak kabul edildiğini ve sık sık kapsama (inclusion) olarak anıldığını belirtmektedir (Lyons 1983: 404).

Zeynel Kıran ve Ayşe Eziler Kıran (2000) çalışmalarında alt anlamlılığı sözlüksel birimler, yani sözcükler arasındaki anlamsal içerilme ilişkisi olarak açıklamışlardır. Örnek olarak elma, portakal ve meyve sözcüklerini şu şekilde ele almışlardır:

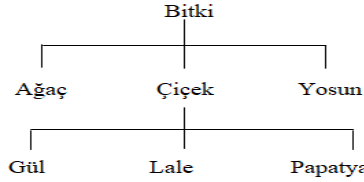
- 1 Bu bir “elma” ise, “meyve” sözcüğü tarafından içerilir.
- 2 Bu bir portakal ise, “meyve” sözcüğü tarafından içerilir.
- 3 Bu bir meyve ise, “elma” sözcüğünü içermez (Bir portakal da olabilir).

Görüldüğü üzere bu üç kelime arasında anlam ilişkisi mevcuttur. Meyve, “elma” ve “portakal” arasında üst anlamlılık ilişkisi kurarken aynı şekilde “elma” ve “portakal” da “meyve”nin alt anlamlılarıdır (s.297).

Melek Erdem, alt anlamlılık ilişkisini, daha özel bir terimin daha genel bir terim içinde kapsanması veya daha genel bir terimin içindeki türlerin çeşitliği olarak açıklamıştır (Erdem 2002: 65).

Gross, aralarında anlamsal ilişki bulunan ya da aynı kavram alanındaki göstergelerin bir üst kavram altında toplanıp betimlenmesi olarak açıkladığı “alt anlamlılık” terimi için şu şemayı örnek vermiştir:

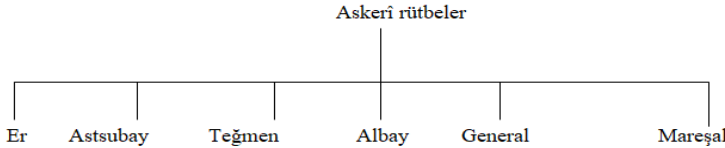
Tablo1.

Bu şekilde gül, lale ve papatya, çiçeğin, ağaç; çiçek ve yosun ise bitkinin alt anlamlıları olarak gösterilmiştir. Bitki ise tümünün üst anlamlısı olarak ifade edilmiştir (Gross 1998: 111, akt.:Toklu 2015: 135-136).

Berke Vardar (1982), *hiponimi* terimini, anlam bakımından birbiriyle ilişkileri bulunan sözcüklerde, bu ilişkiyi doğuran ortak özellikler olarak açıklamıştır. Aşağıda, askerliğin ortak bir özellik olarak ele alındığı sözcüklerin şeması örnek gösterilmiştir.

Tablo 2.

“Alt anlamlılık”, genel nitelikli bir anlam birimin, göreceli olarak daha özel nitelikte bir anlam birimiyle kurduğu tek yanlı bir içerme bağıntısıdır (Vardar 1982: 98).

Çalışmanın giriş bölümünde alt anlamlılık konusu çeşitli kaynaklarla açıklanmaya çalışıldı. Alt anlamlılıkta genel nitelikli bir birimin daha özel birimi kapsaması üzerine durulmakta bizde buradan bakışla da tematik bakımından akrabalık terimleri üzerine değerlendirme yapmayı faydalı gördük. Bu sebeple özelde alt anlamlılık bakımından Kırgız Türkçesinde akrabalık ilişkilerini değerlendirmeye çalıştık.

1. Kırgız Türkçesinde Akrabalık Terimleri

Akrabalık ilişkileri, biyolojik temelli olarak kurulsun da bu ilişkileri etkileyen birçok unsur mevcuttur. Kültür, toplumsal kurallar, aileler, boylar, sülaleler arası ilişkiler gibi birçok faktör akrabalık ilişkilerini etkilemektedir. Bu faktörler neticesinde akrabalık

terimleri etkilenmektedir. Bu terimlerle, o topluma ait dünya görüşü, akrabalık ilişkilerinde yakınlık uzaklık değerleri içinde akrabalara verilen önem açıkça görülebilir.

Akrabalık, Türk kültürü içinde ayrı bir öneme sahip olarak insanın en yakın çevresi olan ailesi ve akrabalık ilişkileri ile ortaya çıkan, ferdin mensup olduğu milletin dünya görüşünü yansıtan, aileye ve akrabalara verilen öneme göre şekillenen, temel söz varlığı içinde bir terim grubudur. Batı Literatüründe *kinship* olarak da nitelendirilen bu terim grubu kültürle sıkı bir ilişki içerisinde (Erdem 2000: 187).

Kendine has özellikleri olan akrabalık sistemleri için antropologlar, temel 6 akrabalık sistemi kategorisi oluşturmuştur: *Eskimo, Hawaii, Iroquois, Omaha, Krovve Sudan sistemleri*. Topluların üretim biçimleriyle akrabalık sistemleri arasında bir ilişki kurulamayacağı gibi aynı şekilde bu toplumların teknolojik gelişmişlikleriyle akrabalık sistemleri arasında da bir ilişki kurulamaz. Örneğin İngilizlerin akrabalık terminolojisi, Eskimo akrabalık sistemi içine girerken Türklerin akrabalık terminolojisi ise Sudan akrabalık kategorisinin içinde yer alır (Turar 2007: 157).

Harris Gellner', akrabalık teriminin sadece roller, durumlar ve ilişkiler topluluğuna bağlı kalmakla yetinmediğini, fiziki nesil durumuna da bağlı olduğunu belirtir. Akrabalık ile ilgili araştırmaların büyük bir kısmının bu iki grup arasında kurulan bağlantıya bağlı olduğunu, yani; biyolojik ilişkilerin etik kategorileri ile akrabalık terimlerinin emik kategorileri arasındaki bağların akrabalık terimini kurduğunu gösterir. Böylece gözleyici ve iştirakçilerin, her biri soy ilişkileri şeklinde verilmiş bir bağlantılar dizisini teşkil edici bir rolde bulunduğunu, fakat bu iki rolün de bir şekilde bağımsız olarak ortaya çıktığını dile getirmektedir (Harris 1990: 28).

Akrabalık terimlerinde her ne kadar genellemeler görülse de Türk diline mahsus olarak bir ayrıntı göze çarpmaktadır. Her bir akrabalık terimi, o dili konuşanların muhayyilesinde o toplumdaki değerleriyle birlikte yer alır (Erdem 2000: 188). Doğan Aksan da akrabalık terimindeki zenginliğin, Türklerde aile bağlarının güçlülüğü ve her bağın ayrı bir kavram haline getirilmesiyle ilgili olduğunu belirtmiştir (Aksan 2009: 109).

Tuncer Gülensoy da akrabalık terimleri üzerine olan çalışmasında terimleri aşağıdaki beş grupta toplamış ve onları ayrıntılı olarak açıklamıştır (1974: 287-290).

- I. Aile içi yakınlık,
- II. Baba tarafından akrabalık
- III. Anne tarafından akrabalık
- IV. Evlilikle olan akrabalık
- V. Dede veya babaanne/anneanneye göre akrabalık

Kırgız Türklerinde de akrabalık sisteminin oluşumunda genel Türkler için belirtilen özellikler söz konusudur. Ancak diğer Türk lehçelerinde olduğu gibi kendi içinde bazı kurallar ile diğerlerinden ayrıldığı noktalar da vardır. Kırgız Türkçesinde akrabalık terimleri yukarıda belirtildiği gibi yaş ve cinsiyet farkı doğrultusunda çeşitli şekillerde oluşturulmakla birlikte bazı toplumsal kurallar gereği kendi içinde farklı isimlendirmeler de meydana getirilmektedir.

Kırgız Türkçesinde akrabalık terimlerini belirleyen toplumsal etkenlerden birisi, baba soyundan gelenlerin yedi göbek geçmeden evliliğini yasaklayan kuraldır. Bu kural babasoylu akrabalığı şekillendirmekle yetinmeyip soy dışı akrabalıkları da kendine göre şekillendirmiştir (Cumakunova 2013: 212). Akrabalık sistemi, toplumsal kurallara sıkı bir şekilde bağlı olduğundan çiftler evlenebilmek için boy içindeki kurallara uymak zorundalar. Örneğin bir erkeğin aynı boyun kızıyla evlenebilmesi için kızın ondan yedi babalık mesafede bulunması gerekmektedir. Fakat bu mesafe uzaklıkları boylara göre değişebilmektedir: Örneğin; “Çerik” boyunda dört babalık mesafede evlenilebilir (Aynakulova 1997: 174).

Kırgızlarda akrabalık sistemi “Teksoy çizgili (unilineal)” bir yapıya sahip olup ferдин kimliği veya grup üyeliği “ata soy çizgisi” (patrilinealdescent) tarafından tahsil edilmektedir. Ata soy sisteminde, kızların grup dışından birileriyle evlenmeleri durumunda buradan türeyecek olan nesiller kızın soyuna değil söz konusu kızın gelin olarak gittiği gruba ait olarak gelişir. Grubun gerçek üyeleri her zaman erkek soyundan gelenler olarak ele alınır (Turar 2007: 159).

Abramzon (1946), Kırgız Türkçesinin, akraba ilişkileri sisteminde iki grup olduğunu belirtmektedir. İlk grup “atalaş” da denilen baba tarafından akrabalık, ikinci grup ise anne tarafından akrabalıktır. Anne tarafından akrabalığa rahim anlamına gelen “catındaş” veya göbek anlamına gelen “gindiktaş” da denilir. Eskiden beri akrabalığın temelinde baba tarafından geldiği kabul edilmektedir. Kamuoyunda da resmi olarak bu akrabalık grubu daha yasal ve daha yakın olarak kabul edilir, fakat günlük hayatta anne tarafından akrabalar daha yakın sayılır. Buna örnek olarak bir Kırgız atasözü; *Atalaştan alto bolgonçok, eneleştin eköo boş* “Babadan altı akraba olacağına anneden iki tane olsun” verilebilir. Bu akrabalık grupları dışında üçüncü bir akrabalık grubu ise evlilikten türemiş nikâh akrabalığıdır. Bu akrabalık ilişkilerine Kuda “dünür”, söök “kemik” anlamlarına gelen “kuda-söök” da denilebilir (Aynakulova 1997: 174).

Tarih boyunca göçebe-kabilecilik biçiminde yaşamış olan Kırgızlar, bu yaşam tarzına bağlı olarak akrabalık ilişkilerini ve akrabalık terminolojisini oluşturmuşlardır. Akrabalık evlilik bağı veya kan (soy) bağı ile meydana gelmektedir. Kan bağına dayanan akrabalık ilişkileri baba, anne, erkek ve kız kardeşleri, kişinin oğullarını ve kızlarını kapsarken evlilik yoluyla meydana gelen akrabalık ilişkisi ise kadın ve erkek eşin akrabalarını kapsayan bir yapıdan oluşur. Kırgızlarda temel akrabalık statülerini sanal bir kişi (ego) etrafında tanımlayacak olursak bu tanımlama kişinin baba ve anne soyuna bağlı olarak terimleştirdiğini söyleyebiliriz (Turar 2007: 159).

Kırgız Türklerinde, aile bağları ve toplumsal kurallar gibi etkenlerin etrafında şekillenen akrabalık ilişkilerinin baba soylu olduğu görülür. Akrabalık ilişkileri, kadın ve erkeğe göre bazı terimlerde farklılık göstermektedir, bu yüzden gruplandırılmalar yapılırken bunlara dikkat edilmiştir. Akrabalık ilişkileri üzerine yapılan çalışmalar arasında, akrabalık durumunu en uygun şekilde yansıtabilecek olanın, Melek Erdem’in (2000) çalışmasındaki tasnif olduğu düşünmekteyiz:

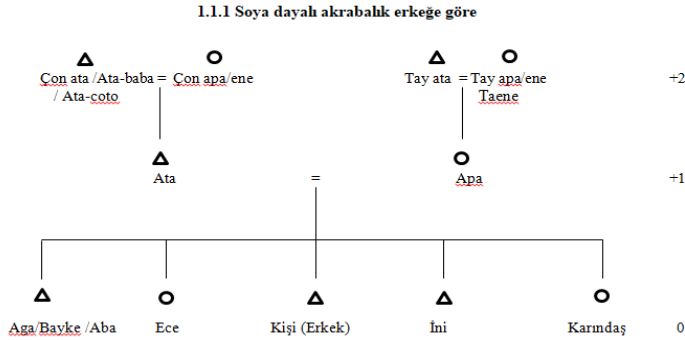
1. Soya dayalı akrabalık terimleri (kadına ve erkeğe göre)
2. Soyun izlenmesine göre akrabalık terimleri (kadına ve erkeğe göre)
3. Ferdin nikâh yoluyla kurduğu akrabalık terimleri (kadına ve erkeğe göre).

Çalışmanın bu kısmından sonra KIRGIZ Türkçesindeki akrabalık terimleri üç başlık altında, alt anlamlılık bakımından kadına ve erkeğe göre ele alınacaktır. Değerlendirme yapılırken Melek Erdem'in "Türkmen Türkçesinde Akrabalık Terimleri Üzerine" isimli çalışmasındaki, tablo ve tasnif sisteminden yararlanılmıştır. Bizde çalışmamızda bu makaledeki tablolarla şekillerini, KIRGIZ Türkçesindeki akrabalık terimlerine göre oluşturmuşuz çalıştık.

1.1.Soya dayalı akrabalık terimleri (kadına ve erkeğe göre):

Soya dayalı akrabalık terimleri altında KIRGIZ Türklerinde çekirdek aile yapısının ne şekilde ortaya çıktığı, hangi terimleri kapsadığı gösterilmektedir. Bu terim grubu altında KIRGIZ Türklerinin çekirdek aile yapısı, akrabalık ilişkilerinin oluşumunda temel nokta olarak ele alınmıştır. Akrabalık ilişkileri mekanizması soya dayalı akrabalık ilişkileri altında çeşitli etkenlerle gelişmiştir. Soya dayalı akrabalıkta erkek ve kadın fertlerle ilgili terimler şu şekildedir:

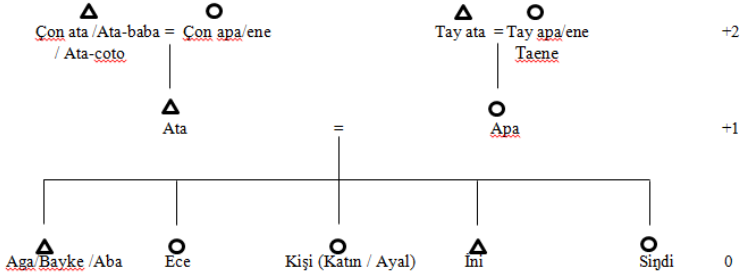
Tablo 3. 1.1.1. Soya dayalı akrabalık erkeğe göre

Tablo 4. 1.1.1. Soya dayalı akrabalık erkeğe göre

Kırgız Türkçesindeki Akrabalık Terimleri	Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları	Kişiyeye göre Göre Konumu
Çon ata / Ata-baba / Ata-coto	Dede	+2 ferдин babasının babası
Çonapa/ene	Babaanne	+2 ferдин babasının annesi
Tay ata	Dede	+2 ferдин annesinin babası
Tay apa/ene / Taene	Anneanne	+2 ferдин annesinin annesi
Ata	Baba	+1 ferдин babası
Apa/ Ene	Anne	+1 ferдин annesi
Aga / Bayke / Aba	Ağabey	0 ferдин kendisinden büyük erkek kardeşi
Ece	Abla	0 ferдин kendisinden büyük kız kardeşi
İni	Erkek kardeş	0 ferдин kendisinden küçük erkek kardeşi
Karındaş	Kız kardeş	0 ferдин kendisinden küçük kız kardeşi
Erkek	Erkek	0 ferдин kendisi

Tablo 5. 1.1.2. Soya dayalı akrabalık kadına göre

Tablo 6. 1.1.2. Soya dayalı akrabalık kadına göre

Kırgız Türkçesindeki Akrabalık Terimleri	Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları	Kişiye göre Göre Konumu
Çon ata/ Ata-baba / Ata-coto	Dede	+2 ferдин babasının babası
Çonapa/ene	Babaanne	+2 ferдин babasının annesi
Tay ata	Dede	+2 ferдин annesinin babası
Tay apa/ene / Taene	Anneanne	+2 ferдин annesinin annesi
Ata	Baba	+1 ferдин babası
Apa	Anne	+1 ferдин annesi
Aga / Bayke	Ağabey	0 ferдин kendisinden büyük erkek kardeşi
Ece	Abla	0 ferдин kendisinden büyük kız kardeşi
İni	Erkek kardeş	0 ferдин kendisinden küçük erkek kardeşi
Sıñdi	Kız kardeş	0 ferдин kendisinden küçük kız kardeşi
Katın / Ayal	Kadın	0 ferдин kendisi

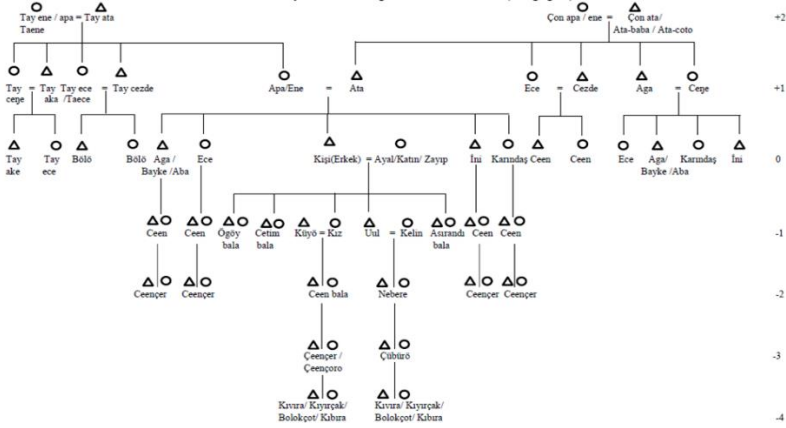
Bu akrabalık terimlerinde kadın ve erkek fertler için ortak terimler olduğu gibi farklı terimler de bulunmaktadır. Kırgız Türkçesinde *bir tuğan / boordoş* “kardeş” terimleri yaş ve cinsiyet durumuna göre farklı isimler alabilmektedir. Örneğin kişinin kendisinden küçük erkek kardeşi için *ini* denilirken, kendisinden büyük erkek kardeşi *aga/ bayke/ aba* “ağabey” denilmektedir. Kadın ve erkek fertlerde kendisinden büyük kız kardeş için *ece* “abla” terimi kullanılırken, küçük kız kardeş için erkek fertler *karındaş*, kadın fertler ise *sıñdi* terimini kullanmaktadır. Daha önce belirttiğimiz Türklerdeki akrabalık terimlerinin cinsiyete ve yaşa göre değişimini burada görebilmekteyiz. Diğer terimler; soya dayalı akrabalık terimleri kadın ve erkeklerde ortak olarak kullanılmaktadır.

1.2. Soyun izlenmesine göre akrabalık terimleri (erkeğe ve kadına göre):

Kadına ve erkeğe göre farklı tablolarda verilmiş olan en geniş akrabalık grubudur. Kadın ve erkeğin evlilik yoluyla genişlettikleri aile yapıları, bu akrabalık ilişkileri altında genişleyerek kadına veya erkeğe göre farklı terimler alabilmektedir. Kırgız Türkleri arasında evlilik için bazı keskin toplumsal kurallar olduğunu daha önce belirtmiştik, bu kurallar neticesinde ortaya çıkan akrabalık ilişkileri, akrabalık terimlerini etkilemiştir. Ayrıca Kırgızlarda akrabalık ilişkilerinin baba soylu olarak esas alınması özellikle soyun izlenmesine göre akrabalık terimlerini etkilemiştir. Kırgız Türklerinin geniş aile yapısını

gösteren soyun izlenmesine göre akrabalık terimleri kadın ve erkek fertler için şu şekildedir:

Tablo 7. 1.2.1. Soyun izlenmesine göre akrabalık terimleri (erkeğe göre)

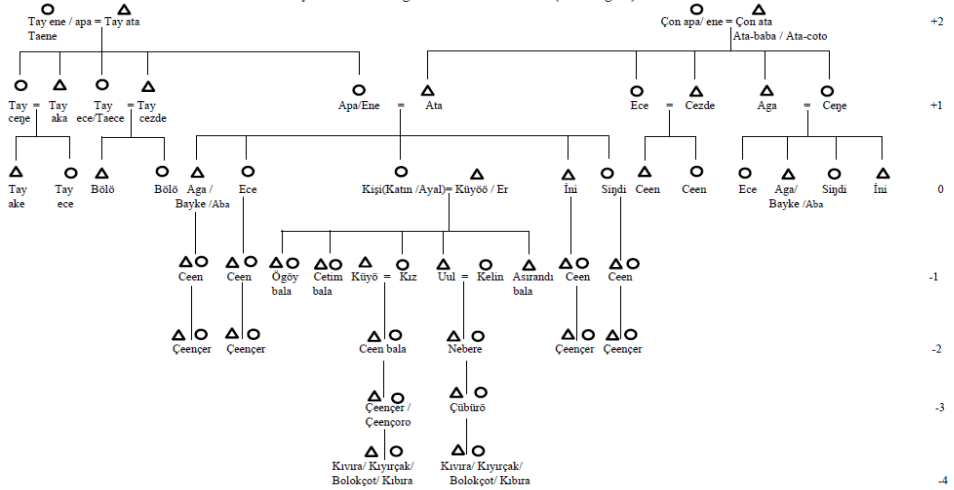

Tablo 8. 1.2.1. Soyun izlenmesine göre akrabalık terimleri (erkeğe göre)

Kırgız Türkçesindeki Akrabalık Terimleri	Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları	Kişiyeye göre Göre Konumu
Çon ata / Ata-baba / Ata-coto	Dede	+2 ferdin babasının babası
Çonapa/ene	Babaanne	+2 ferdin babasının annesi
Tay ata	Dede	+2 ferdin annesinin babası
Tay apa/ene / Taene	Anneanne	+2 ferdin annesinin annesi
Ata	Baba	+1 ferdin babası
Apa/Ene	Anne	+1 ferdin annesi
Tay çeçe	Yenge	+1 ferdin annesinin dayısının eşi
Tay aka	Dayı	+1 ferdin dayısı
Tay cezde	Enişte	+1 ferdin teyzesinin eşi
Tay ece / Taece	Teyze	+1 ferdin teyzesi
Ece	Hala	+1 ferdin halası
Cezde	Enişte	+1 ferdin halasının eşi
Aga	Amca	+1 ferdin amcası
Ceçe	Yenge	+1 ferdin amcasının eşi
Aga / Bayke	Ağabey	0 ferdin kendinden büyük erkek kardeşi
Ece	Abla	0 ferdin kendinden büyük kız kardeşi
İni	Erkek kardeş	0 ferdin kendinden küçük erkek kardeşi
Karındaş	Kız kardeş	0 ferdin kendinden küçük kız kardeşi
Ayal / Katın/ Zayıp	Kadın eşi	0 ferdin kadın eşi
Tay eke	Dayı oğlu	0 ferdin dayısının büyük veya küçük oğlu
Tay ece	Dayı kızı	0 ferdin dayısının büyük veya küçük kızı
Bölö	Teyze oğlu	0 ferdin teyzesinin büyük veya küçük oğlu
Bölö	Teyze kızı	0 ferdin teyzesinin büyük veya küçük kızı
Ceen	Hala oğlu	0 ferdin halasının büyük veya küçük oğlu
Ceen	Hala kızı	0 ferdin halasının büyük veya küçük kızı
Ece	Amca kızı (büyük)	0 ferdin amcasının kendinden büyük kızı
Aga / Bayke /Aba	Amca oğlu (büyük)	0 ferdin amcasının kendinden büyük oğlu
Karındaş	Amca kızı (küçük)	0 ferdin amcasının kendinden küçük kızı

İni	Amca oğlu (küçük)	0 ferдин amcasının kendinden küçük oğlu
Ögöy bala	Üvey evlat	-1 ferдин üvey kız veya erkek çocuğu
Cetim bala	Yetim çocuk	-1 ferдин yetim kız veya erkek çocuğu
Küyöö	Damat	-1 ferдин damadı
Kız	Kız çocuk	-1 ferдин kız çocuğu
Uul	Oğlan çocuk	-1 ferдин oğlan çocuğu
Kelin	Gelin	-1 ferдин oğlunun eşi
Asırandı bala	Evlatlık çocuk	-1 ferдин evlatlık kız veya erkek çocuğu
Ceen	Yeğen	-1 ferдин kardeşlerinden kız veya erkek çocuğu
Ceençer	Yeğenin çocuğu	-2 ferдин yeğenin kız veya erkek çocuğu
Ceen bala	Kız çocuktan torun	-2 ferдин kız çocuğunun kız veya erkek çocuğu
Çeençer / Çeençoro	Kız Torunun çocuğu	-3 ferдин kız torununun kız veya erkek çocuğu
Nebere	Torunun torunu	-2 ferдин erkek çocuğunun kız veya erkek çocuğu
Çübürö	Erkek çocuktan torun	-3 ferдин erkek torununun kız veya erkek çocuğu
Kıvıra / Kıyırçak / Bolokçot / Kıbıra	Erkek torunun çocuğu	-4 ferдин kız veya erkek torunun torunu

Tablo 9. 1.2.2. Soyun izlenmesine göre akrabalık terimleri (kadına göre)

Tablo 10. 1.2.2. Soyun izlenmesine göre akrabalık terimleri (kadına göre)

Kırgız Türkçesindeki Akrabalık Terimleri	Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları	Kişiyeye göre Göre Konumu
Çon ata / Ata-baba / Ata-coto	Dede	+2 ferдин babasının babası
Çonapa/ene	Babaanne	+2 ferдин babasının annesi
Tay ata	Dede	+2 ferдин annesinin babası
Tay apa/ene / Taene	Anneanne	+2 ferдин annesinin annesi
Ata	Baba	+1 ferдин babası
Apa/Ene	Anne	+1 ferдин annesi
Tay cepe	Yenge	+1 ferдин dayısının eşi

Tay aka	Dayı	+1 ferдин dayısı
Tay cezde	Enişte	+1 ferдин teyzesinin eşi
Tay ece / Taece	Teyze	+1 ferдин teyzesi
Ece	Hala	+1 ferдин halası
Cezde	Enişte	+1 ferдин halasının eşi
Aga	Amca	+1 ferдин amcası
Çeçe	Yenge	+1 ferдин amcasının eşi
Aga / Bayke	Ağabey	0 ferдин kendinden büyük erkek kardeşi
Ece	Abla	0 ferдин kendinden büyük kız kardeşi
İni	Erkek kardeş	0 ferдин kendinden küçük erkek kardeşi
Şiñdi	Kız kardeş	0 ferдин kendinden küçük kız kardeşi
Küyöö / Er	Kadın eşi	0 ferдин eşi
Tay eke	Dayı oğlu	0 ferдин dayısının büyük veya küçük oğlu
Tay ece	Dayı kızı	0 ferдин dayısının büyük veya küçük kızı
Bölö	Teyze oğlu	0 ferдин dayısının büyük veya küçük oğlu
Bölö	Teyze kızı	0 ferдин dayısının büyük veya küçük kızı
Ceen	Hala oğlu	0 ferдин dayısının büyük veya küçük oğlu
Ceen	Hala kızı	0 ferдин dayısının büyük veya küçük kızı
Ece	Amca kızı (büyük)	0 ferдин amcasının büyük kızı
Aga / Bayke /Aba	Amca oğlu (büyük)	0 ferдин amcasının büyük oğlu
Şiñdi	Amca kızı (küçük)	0 ferдин amcasının küçük kızı
İni	Amca oğlu (küçük)	0 ferдин amcasının küçük oğlu
Ögöy bala	Üvey evlat	-1 ferдин üvey kız veya erkek çocuğu
Cetim bala	Yetim çocuk	-1 ferдин yetim kız veya erkek çocuğu
Küyöö	Damat	-1 ferдин damadı
Kız	Kız çocuk	-1 ferдин kız çocuğu
Uul	Oğlan çocuk	-1 ferдин oğlan çocuğu
Kelin	Gelin	-1 ferдин oğlunun eşi
Asırandı bala	Evlatlık çocuk	-1 ferдин evlatlık kız veya erkek çocuğu
Ceen	Yeğen	-1 ferдин kardeşlerinden kız veya erkek çocuğu
Ceençer	Yeğenin çocuğu	-2 ferдин yeğenin çocuğu
Ceen bala	Kız çocuktan torun	-2 ferдин kız çocuğunun kız veya erkek çocuğu
Çeençer / Çeençoro	Kız Torunun çocuğu	-3 ferдин kız torununun kız veya erkek çocuğu
Nebere	Erkek çocuktan torun	-2 ferдин erkek çocuğunun kız veya erkek çocuğu
Çübürö	Erkek torunun çocuğu	-3 ferдин erkek torununun kız veya erkek çocuğu
Kıvıra / Kıyırçak / Bolokçot / Kıbıra	Torunun torunu	-4 ferдин kız veya erkek torunun torunu

Kırgız Türklerinde akrabalık terimleri arasında en kalabalık grup, soyun izlemesine dayalı akrabalıktır. Akrabalık ilişkilerinde kadına ve erkeğe göre ortak ve farklı terimler kullanıldığı görülmektedir. Evlilik yoluyla genişleyen aile yapısında anne ve baba tarafına göre terimlerde farklılıklar vardır. Kırgız Türkçesinde genel olarak eş terimi için *tügöy*, *cubay*, *ömürlük coldoş* kullanıldığı gibi kadın eş için *ayal*, *katın*, erkek eş için *küyöö / er* terimleri kullanılır. Yukarıdaki tablolarda görüldüğü üzere kadın ve erkek fertler, baba tarafından akrabalıkları için *aga / bayke*, “amca” *çeçe*, “yenge” *ece*, “hala” *cezde* “enişte” terimlerini kullanırken anne tarafından akrabaları için başlarına anne

tarafından akraba anlamına gelen *tay* kelimesini getirerek *tay aka* “dayı”, *tay ceñe* “yenge”, *tay ece / taece* “teyze”, *tay cezde* “enişte” terimlerini kullanırlar. Baba tarafından akrabalar için terimleri eksiz olarak kullanırlarken, anne tarafı için ek bir sözcük kullanarak onları ayırt ederek ikincil duruma getirmişlerdir. Buradan da anlaşılacağı üzere aynı uzaklıkta olan akrabalarından, baba tarafından olan akrabalarını daha yakın görmektedirler.

Kırgız Türklerinde kadın ve erkek fertlerde ağabey için kullanılan *aga* terimi amca için de kullanılmaktadır. Yine aynı şekilde kardeşler için kullanılan terimler, amca çocukları için ortak olarak kullanılırken, dayı, teyze ve haladan olan çocuklar için farklı terimler kullanılmaktadır. Burada görüldüğü üzere Kırgız Türkleri arasında amca, ağabey gibi aynı kandan kabul edilen amca çocukları da kardeş olarak görülmekte bu yüzden farklı isimlendirmeler kullanılmamaktadır. Diğer kuzenlerle ise arada bir mesafe bulunduğundan farklı isimlendirmeler yapılmıştır. Yine kadın ve erkek fertlerde kız kardeş için olan ayırım küçük amca kızı için de kullanılarak ferdin cinsiyetine göre *siñdi* veya *karındaş* şeklinde ayrılır.

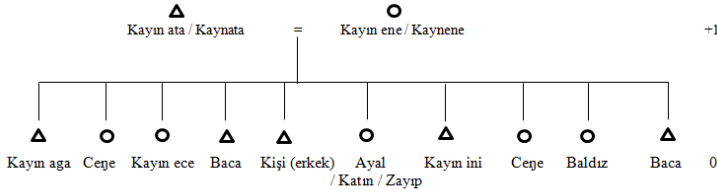
Kadın veya erkek kişinin dayı çocukları, yaş farkı gözetmeksizin kadını *tay ece*, erkeği *tay ake* olarak adlandırılmaktadır. Teyze çocukları ise yaş ve cinsiyet farkı gözetmeksizin *bölö*, hala çocukları da aynı şekilde yaş ve cinsiyet farkı gözetmeksizin *ceen* olarak adlandırılmaktadır. Dayı ve amca çocuklarında cinsiyet farkı gözetilirken teyze ve hala çocuklarında bu fark gözetilmez. Bu durum; kadın akrabaların çocuklarının ikincil sınıfa atıldığını, erkek akrabaların çocuklarına göre daha uzak akraba olarak görüldüklerini düşündürülebilir. Amca çocukları hariç diğer tüm kuzenlerde yaş farkının dikkate alınmadığı görülmektedir. Akrabalık sistemi içinde kuzenler arasında yakınlık dereceleri, kullanılan terimlerdeki ayrıntıya göre şöyle sıralanabilir; birinci derece amca çocukları, ikinci derece dayı çocukları, üçüncü derece ata soylu akrabalık olduğundan hala çocukları, dördüncü derece teyze çocukları. Kırgız Türkleri ata soylu bir akrabalık sistemine sahip olmasına rağmen dayı çocuklarının cinsiyet ayrımı gözetilirken, hala ve teyze çocuklarında bu ayırım gözetilmediğinden kadın akrabalardan olan kuzenlerin üçüncü ve dördüncü derece yakınlıkta olduğunu düşünüyoruz.

Soyun izlenmesine göre akrabalık terimleri için hazırlanan tablolarda görüldüğü üzere, torunlarda iki nesile kadar kadın veya erkek ferdin kız çocuğundan olan torunları ile erkek çocuğundan olan torunları arasında farklılıklar görülmektedir. Fertlerin erkek çocuğundan olan torunu için kullanılan *nebere* terimi Kırgız Türkçesinde genel olarak “torun” terimi içinde kullanılmaktayken, kız evlattan olan torun için *ceen bala* terimi kullanılır ki bu *ceen* kelimesi anne tarafından bir akrabanın çocuğu anlamında kullanılmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere erkek evlattan olan torun daha yakın olarak görülmektedir. Kırgız Türkçesinde torunlar yaşa ve cinsiyete göre ayrılmadan, kız ve erkek evlattan olma durumlarına göre ikinci nesile kadar farklı isimlendirilirken üçüncü nesilde ortak isimlere sahip olurlar.

1.3. Ferdin nikâh yoluyla kurduğu akrabalık terimleri (erkeğe ve kadına göre):

Kırgız Türkçesi akrabalık terimleri içinde üçüncü grup olarak ele aldığımız akrabalık terimleri, ferdin nikâh yoluyla kurduğu akrabalık terimleridir. Bu gruptaki kadın ve erkek ferde göre şekillenen akrabalık terimleri, şu şekildedir:

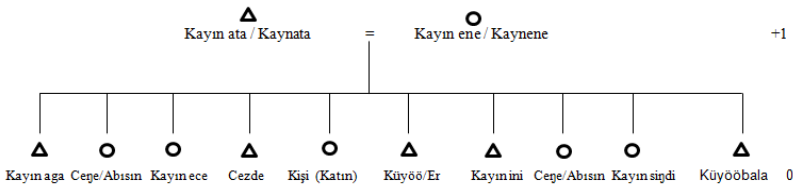
Tablo 11. 1.3.1. Erkek ferdin nikâh yoluyla kurduğu akrabalık

Tablo 12. 1.3.1. Erkek ferdin nikâh yoluyla kurduğu akrabalık

Kırgız Türkçesindeki Akrabalık Terimleri	Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları	Kişiyeye göre Göre Konumu
Kayın ata / Kaynata	Kaynata	+1 ferdin eşinin babası
Kayın ene / Kaynene	Kaynana	+1 ferdin eşinin annesi
Ayal / Katın / Zayıp	Kadın eş	0 ferdin kadın eşi
Kayın aga/ Kaynaga	Kayın (Büyük)	0 ferdin eşinin kendinden büyük erkek kardeşi
Ceçe	Yenge	0 ferdin eşinin büyük veya küçük erkek kardeşinin eşi / görümcesi
Kayın ini/ Kayni	Kayın (Küçük)	0 ferdin eşinin kendinden küçük erkek kardeşi
Ceçe	Yenge	0 ferdin eşinin büyük veya küçükerkek kardeşinin eşi / görümcesi
Baca	Bacanak	0 ferdin eşinin büyük veya kız kardeşlerinin eşleri
Kayın ece / Kaynece	Baldız (Büyük)	0 ferdin eşinin kendinden büyük kız kardeşi
Baldız	Baldız (Küçük)	0 ferdin eşinin kendinden küçük kız kardeşi

Tablo 13. 1.3.2. Kadın ferdin nikâh yoluyla kurduğu akrabalık

Tablo 14. 1.3.2. Kadın ferdin nikâh yoluyla kurduğu akrabalık

Kırgız Türkçesindeki Akrabalık Terimleri	Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları	Kişiyeye göre Göre Konumu
Kayın ata / Kaynata	Kaynata	+1 ferdin eşinin babası
Kayın ene / Kaynene	Kaynana	+1 ferdin eşinin annesi
Küyöö / Er	Erkek eş	0 ferdin erkek eşi
Kayın aga/ Kaynaga	Kayın (Büyük)	0 ferdin eşinin kendinden büyük erkek kardeşi
Ceçe / Abısın	Yenge / Elti	0 ferdin eşinin büyük veya küçük erkek kardeşinin eşi, eltisi

Kayın ini/ Kayni	Kayın (Küçük)	0 ferdin eşinin kendinden küçük erkek kardeşi
Ceşe / Abısın	Yenge / Elti	0 ferdin eşinin büyük veya küçükerkek kardeşinin eşi, eltisi
Cezde	Enişte (Büyük)	0 ferdin eşinin kız kardeşinin kendinden büyük eşi
Kayın ece / Kaynece	Görümce (Büyük)	0 ferdin eşinin kendinden büyük kız kardeşi
Küyöö bala	Enişte (Küçük)	0 ferdin eşinin kız kardeşinin kendinden büyük eşi
Kayın şığı	Görümce (Küçük)	0 ferdin eşinin kendinden küçük kız kardeşi

Kırgız Türkçesinde, *kayın* terimi kadın eşe göre erkek eşin, erkek eşe göre kadın eşin akrabalarının genel ismidir. Ayrıca erkek düdüre *kuda*, kadın düdüre ise *kudagıy* denilmektedir.

Evlilik yoluyla oluşan bu akrabalık grubunda ortak terimler olduğu gibi farklı terimler de mevcuttur. Kadın ve erkek fertler, eşinin babası için *kayın ata / kaynata* terimlerini, eşinin annesi için *kayın ene / kaynene* terimlerini ortak olarak kullanmaktadır. Kadın ve erkeklerde eşlerinin, ağabeyleri için *kayın aga* terimi, kendisinden küçük erkek kardeşleri için *kayın ini* terimi ve fertlerin eşlerinin, abları için *kayın ece* terimleri ortak olarak kullanılmaktadır. Yenge anlamında kullanılan *ceşe* terimi ferdin cinsiyeti ve yaşı gözetilmeksizin eşinin erkek kardeşlerinin hanımları için ortak olarak kullanılır. Ancak diğer terimler ise cinsiyete ve yaşa göre farklı isimlendirilmelerle kullanılır. Erkek fert eşinin kendisinden küçük kız kardeşi için *baldı* terimini kullanılırken kadın fert, *kayın şığı* terimini kullanmaktadır. Erkek fert eşinin büyük veya küçük kız kardeşlerinin eşlerine *baca* terimiyle seslenirken; kadın, eşinin kendisinden büyük kız kardeşinin eşi için *cezde* terimini, kendisinden küçük kız kardeşinin eşi için damat çocuk anlamıyla *küyöö bala* terimlerini kullanmaktadır. Burada görüldüğü üzere kadın ve erkek fertlerin evlilik yoluyla oluşturduğu akrabalıklar cinsiyet ve yaş durumlarına göre şekillenmiştir. Kadın ferdin eşinin ailesi için, baba tarafından akrabalarda kullanılan *ceşe* “yenge” *cezde* “enişte” terimlerini ve damat çocuk manasıyla kullanılan “*küyöö bala*” terimini kullanmasından aileyi ne denli benimsediği, eşinin ailesini nasıl sahiplendiği görülmektedir.

Sonuç

Diğer Türk akrabalık sistemlerinde olduğu gibi Kırgız Türklerinin akrabalık sisteminin de cinsiyet, yaş ve diğer toplumsal kurallar etrafında ayrıntılı bir şekilde olduğu görülmektedir. Kullanılan detaylı akrabalık sistemi içerisinde yapılan incelemede 75 adet akrabalık terimi tespit edilmiştir. Tek soy çizgili ataerki bir akrabalık sistemine sahip Kırgız Türklerinin akrabalık ilişkilerinde ata soyundan gelen akrabaları ayrı bir önem arz etmektedir. Örneğin; amca çocukları ve kardeşler için aynı isimlendirmeleri kullanmaları onların diğer akrabalarına nazaran daha yakın, kardeş gibi hissettiklerini düşündürür.

Akrabalık ilişkilerinde terimler, birçok etkenle birbirinden farklılaşabilmektedir; erkek ve kadın bireyler kız kardeş terimini farklı şekilde kullanmaktadırlar. Baba

tarafından amca, yenge, hala, enişte ile anne tarafından dayı, yenge, teyze, enişte akrabalık terimlerini ayırt etmek için tay “anne tarafından akraba” kelimesi getirilerek ayırt edilmiş ve uzaklaştırılmıştır. Akrabalık ilişkilerinde kuzenlerin yaş ve cinsiyetlerine göre detaylandırılmasını yakınlık derecesi olarak düşünmekteyiz. Bu durumda amca çocuklarını birinci, dayı çocuklarını ikinci, baba soylu olduğundan hala çocuklarını üçüncü, teyze çocuklarını ise dördüncü sırada düşünebiliriz. Ata soylu akrabalık sistemi kullanılmasına rağmen, dayı çocuklarının hala çocuklarından daha detaylı isimlendirilmesi erkek akrabalara daha çok önem verildiğini gösterir. Dikkat çekici başka hususta genel torun manasında kullanılan “nebere” teriminin birinci nesil erkek evlattan torunlar için kullanması erkek akrabalara verilen önemi gösterir. Nikâh yoluyla kurulan akrabalık terimlerinde en dikkat çeken unsur erkek ferdin kullandığı *ece*, “*abla*” *cezde* “enişte” ve *küyöö bala* “damat çocuk” terimlerinin eşleriyle ortak olarak kullanması kadının eşinin ailesini ne derece benimsediğini göstermektedir.

Tarih boyunca, göçebe olarak yaşamış olan Kırgızlar, kırgına-sürgüne uğradığı dönemlerde dahi boy töresini, boy ve klan yapısını sağlıklı bir şekilde korumuşlardır. Tarihten günümüze bakıldığında çekirdek ailelerin genişleyerek *urugları* boyları oluşturduğu görülmektedir. *Kırk ip* Kırgızların “kırk boydan” geldiklerini ve oradan birleştiklerini ifade etmek için kullanılır. Boyların ciddi bir kontrol mekanizması olarak toplumu idare etmesi ve boy ilişkilerinden dolayı bazı toplumsal kurallar oluşturmuşlardır. Akrabalık ilişkilerini de bu boy ilişkileri toplumsal kurallar nezdinde etkilemiştir. Ancak yine de uzun yıllar Rus baskısı ve politikası altında kalan Kırgızların akrabalık, boy, kabile ilişkileri Sovyet modernleştirme çalışmaları, Komünist bir toplum oluşturma çabalarıyla etkilenmiştir. Bu çalışmaların etkisini yok etmek ve birlikteliği sağlamak adına kimlik ve akrabalık çalışmaları üzerine yoğunlaşılması Rus politikası karşısında halka güç verip tekrar eski akrabalık ilişkilerinin hatırlatılmasında fayda sağlayacaktır.

Kaynakça

- AKSAN, Doğan (2009). *Anlambilim Anlambilim konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin.
- AYNAKULOVA, Gülniza (1997). “Kırgızlarda Evlilik ve Aile”. *Bilig*, 6/Yaz: 174-179.
- CUMAKUNOVA, Gülzura (2013). “Türkçe-Kırgızca Akrabalık Terimleri”. *I.Uluslararası Ankara-Kazan ve Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*. 06-07 Kasım. Kazan: 209-218.
- ERDEM, Melek (2000). “Türkmen Türkçesinde Akrabalık Terimleri Üzerine”, *Kök Araştırmaları, Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*. II/1: 187-204.
- ERDEM, Melek (2002). “Türkmen Türkçesinde Alt Anlamlılık (Hyponymy)”, *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 63-73.
- GÜLENSOY, Tuncer (1974). “Altay Dillerindeki Adları Üzerine Notlar”. *TDAY- Belleten 1973-1974*: 283-318.
- GÜNAY, Doğan (2007). *Sözlük Bilimine Giriş*. İstanbul: Multilingual.
- KIRAN, Zeynel ve KIRAN, Ayşe Eziler (2013). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin.
- LYONS, John (1983). *Kuramsal Dilbilime Giriş*. (Çev. Ahmet KOCAMAN). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- TOKLU, M. Osman (2015). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Akçağ.
- TURAR, Hüseyin (2007). “Kırgızlarda Akrabalık Terminolojisi ve Akrabalık İlişkileri”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (HÜTAD)*, 6: 155-169.
- VARDAR, Berke (1982). *Dil Bilimin Temel Kavramları ve İlkeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.